

महत्तत्त्वादिकुर्वाणात् विक्रियमाणात् तस्यचक्रियाज्ञानशक्तित्वात्रिगुणत्वेऽपिरजःसत्त्वाभ्यामुपबृंहितत्वम् अहंकारस्यत्वावरकत्वात्तमःप्रधानत्वम् अतएवाहंकारकार्येषुतामसमाकाशादिकंबहुराजसंसात्विकंचाल्पम् एवंतदुपाधिकेषुजीवेष्वपितथैवतामसाधिक्यम् ॥ २३ ॥ सचविकुर्वन्नूपांतरंगच्छन् त्रैविध्यमेवाहवैकारिकःसात्विकःतैजसोराजसः यद्विदायस्यभेदः द्रव्यशक्तिरित्यादीनिप्रातिलोम्येनत्रयाणांलक्षणानि द्रव्ये महाभूताख्यशक्तिर्यस्य क्रियासुइंद्रियेषुशक्तिर्यस्य ज्ञानेषुदेवेषुशक्तिर्यस्य हेप्रभोवोदुंशक्त ॥ २४ ॥ भूतादेरितितामसस्यविशेषणम् ननुतामसात्प्रथमंशब्दोभवतीतिप्रसिद्धम् सत्यम् सतुतस्यनभसोमात्रासूक्ष्मंरूपम् गुणश्चअसाधारणः व्यावर्तकोधर्मः शब्दद्वारानभउत्पद्यतइत्यर्थः

महतस्तुविकुर्वाणाद्रजःसत्त्वोपबृंहितात् ॥ तमःप्रधानस्त्वभवद्रव्यज्ञानक्रियात्मकः ॥ २३ ॥ सोऽहंकारइतिप्रोक्तोविकुर्वन्समभूत्रिधा ॥ वैकारिकस्तैजसश्चतामसश्चेतियद्विदा ॥ द्रव्यशक्तिःक्रियाशक्तिर्ज्ञानशक्तिरिति प्रभो ॥ २४ ॥ तामसादपिभूतादेर्विकुर्वाणादभून्नभः ॥ तस्यमात्रागुणःशब्दोर्लिंगंयद्रष्टृदृश्ययोः ॥ २५ ॥ नभसोऽथविकुर्वाणादभूत्स्पर्शगुणोऽनिलः ॥ परान्वयाच्छब्दवांश्चप्राणओजःसहोबलम् ॥ २६ ॥ वायोरपिविकुर्वाणात्कालकर्मस्वभावतः ॥ उदपद्यततेजोवैरूपवत्स्पर्शशब्दवत् ॥ २७ ॥ तेजसस्तुविकुर्वाणादासीदंभोरसात्मकम् ॥ रूपवत्स्पर्शवच्चांभोघोषवच्चपरान्वयात् ॥ २८ ॥ विशेषस्तुविकुर्वाणादंभसोगंधवानभूत् ॥ परान्वयाद्रसस्पर्शशब्दरूपगुणान्वितः ॥ २९ ॥

एवमेवस्पर्शादिष्वपिद्रष्टव्यम् शब्दस्यलक्षणंलिंगमिति कुड्याद्यंतरितेन केनचिदुच्चैर्गजोगजइत्युक्तेयोगजद्रष्टायश्चतेनदृश्योगजः तयोर्लिंगंबोधकम् लिंगविशेषणत्वात् यच्छब्दस्यषण्ठत्वम् ॥ २५ ॥ परस्यनभसः कारणत्वेनान्वयाच्छब्दवांश्चवायुः तस्यैवलक्षणंप्राणोदेहधारणम् ओजःसहोबलानि इंद्रियमनःशरीराणांपाटवानि तेषांहेतुरित्यर्थः ॥ २६ ॥ स्वतोरूपवत्तेजःवायुनभसोःकारणभूतयोरन्वयात्स्पर्शशब्दवच्च एवमंभसःपृथिव्याश्चपरान्वयाधिक्याद्गुणाधिक्यम् ॥ २७ ॥ घोषःशब्दः ॥ २८ ॥ विशेषःपृथ्वी पृथिव्याश्चपरान्वयाधिक्याद्गुणाधिक्यम् ॥ २९ ॥